

ВІДГУК
офіційного опонента,
доктора психологічних наук, доцента, в.о. професора кафедри психології
Навчально-наукового медичного інституту
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Астремської Ірини Володимирівни
на дисертаційну роботу
Гончарука Андрія Валерійовича
«Психологічні детермінанти емоційного вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами», що представлена до захисту у спеціалізовану вчену раду на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія

1. Актуальність теми дисертації. Актуальність вивчення психологічних станів батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, визначається як соціальними, так й особистісними факторами. Зміни в суспільстві, інноваційні трансформації в освітньому середовищі та вимоги, що зростають, до психолого-педагогічної підтримки таких сімей створюють підґрунтя для більш глибокого аналізу психологічних ресурсів і викликів, з якими вони стикаються.

У сучасному суспільстві кількість дітей з особливими освітніми потребами значно збільшується. Все більше батьків стикаються з цією проблемою. Догляд та виховання такої дитини вимагає неабияких щоденних зусиль та емоційного напруження. Постійний стрес, постійна фізична та емоційна втома, яка з часом тільки посилюється в подальшому викликає синдром емоційного вигорання.

Повномасштабне вторгнення країни-агресора стало викликом для кожної української родини. У цей складний час найважче війну переживають батьки, становище яких ускладнює те, що їхні діти мають психофізичні труднощі. Батьки дітей з особливими освітніми потребами нині почуваються стресованими вдвічі, адже їм і до того було непросто соціалізувати їх і навчати. А тепер їхні можливості ще зменшилися, натомість діти потребують не меншої (а в травматичних обставинах і більшої) уваги, тоді як ресурс батьків катастрофічно падає. Життєдіяльність у потенційно загрозливій для здоров'я

ситуації з невизначеною тривалістю особливо позначається на родинях, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, які в силу обставин мають ряд соматичних і психологічних труднощів. Окрім того, такі родини мають труднощі з ефективним функціонуванням сімейної системи у якості реабілітаційної структури для власної дитини. Тому актуальною є необхідність дослідження рівня емоційного вигорання у батьків дітей з особливими освітніми потребами. Актуальність теми підсилюється потребою у своєчасному впровадженні ефективної психолого-педагогічної підтримки, яка сприятиме покращенню якості життя батьків і дітей.

Сформульована мета дослідження відображає очікуваний кінцевий результат і полягає розробці теоретично обґрунтованої та емпірично апробованої методики подолання емоційного вигорання у батьків дітей з особливими освітніми потребами.

З огляду на зазначене, дисертаційна робота Гончарука Андрія Валерійовича «Психологічні детермінанти емоційного вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами» *є вкрай актуальною та значущою.*

2. Наукова новизна та теоретичне значення дослідження.
Наголошуючи на найсуттєвіших здобутках дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне зазначити результати, що мають безперечну новизну, а саме: вперше: інтерпретовано поняття «емоційне вигорання батьків», «детермінанти емоційного вигорання»; розроблено структурно-функціональну модель вивчення детермінант емоційного вигорання, яку представлено трьома змінними: базовою; модулюючими змінними 1-го та 2-го порядку; проаналізовано диференційні відмінності емоційного вигорання у батьків дітей з ООП і НР; з'ясовано зовнішні та внутрішні психологічні детермінанти емоційного вигорання батьків у стосунках з дітьми дошкільного віку; розроблено та обґрунтовано різнорівневу методику подолання емоційного вигорання у батьків, які виховують дітей дошкільного віку з ООП; охарактеризовано теоретико-методичні засади підвищення емоційної опірності у батьків з психологічною проблемою емоційного вигорання; з'ясовано

напрями і психологічні умови подолання негативних наслідків емоційного вигорання батьків у стосунках з дітьми з ООП; розроблено авторські корекційно-розвивальні техніки подолання зовнішніх і внутрішніх детермінант емоційного вигорання. Під час дисертаційного дослідження поглиблено та уточнено: методи подолання наслідків емоційного вигорання з урахуванням багатокomпонентної структури особистості; поняття «батьківська компетентність», «відповідальне батьківство». У контексті проведеного експерименту подальшого розвитку набули основні положення етіологічного підходу у подоланні емоційного вигорання батьків дошкільників з ООП.

Важливим, на нашу думку, є розроблення, на основі результатів теоретичного аналізу, структурно-функціональної моделі вивчення детермінант емоційного вигорання, яку представлено трьома змінними: а) базовою змінною, б) модулюючими змінними 1-го порядку, які характеризували зовнішні соціально-економічні детермінанти емоційного вигорання, в) модулюючими змінними 2-го порядку, що описували внутрішні психологічні детермінанти емоційного вигорання. Також вагомим внеском дисертанта є формування авторських підходів до подолання емоційного вигорання, зокрема шляхом нової інтерпретації понять «емоційне вигорання», «детермінанти емоційного вигорання», «батьківська компетентність», «відповідальне батьківство» у контексті виховання дошкільників з ООП; розробленні напрямів і психологічних умов подолання негативних наслідків емоційного вигорання батьків у стосунках з дітьми з ООП; удосконаленні змісту, форм і методів психологічної допомоги батькам у контексті сімейного виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Дисертацію виконано згідно з планом дослідження Інституту спеціальної педагогіки НАПН України та комплексних тем відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами: «Теоретико-методичні засади психологічного та психотерапевтичного супроводу ресоціалізації осіб з особливими освітніми потребами в умовах кризових викликів» (Державний реєстраційний номер 0121U000496), «Психолого-

педагогічні засади корекційно-розвивального навчання дітей із порушеннями когнітивного розвитку» (державний реєстраційний номер 0118U003347).

3. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає:

– розробленні та впровадженні у процес виховання дошкільників з особливими освітніми потребами методики подолання емоційного вигорання батьків дошкільників з особливими освітніми потребами, яку можна застосовувати в експериментально-дослідній і психодіагностичній роботі на етапі виявлення симптомів і з'ясуванні основних чинників емоційного вигорання;

– розробленні та впровадженні у процес виховання дошкільників корекційно-розвивальних методик подолання зовнішніх і внутрішніх детермінант емоційного вигорання у батьків, котрі виховують дітей з ООП.

Отримані результати науково-дослідної роботи можуть бути використані психологами для подальших наукових і методичних розробок із проблеми підвищення ефективності особистісних чинників для профілактики та подолання емоційного вигорання батьків у стосунках з дошкільниками з особливими освітніми потребами.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес закладів дошкільної освіти №3 (компенсуючого типу) та №20 (комбінованого типу) Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області; закладів дошкільної освіти №8 (комбінованого типу) та №5 (ясла-садок) Львівської міської ради Львівської області; закладів дошкільної освіти №174 та №238 (ясла-садки) Одеської міської ради (комбінованого типу); комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Іршавської міської ради Закарпатської області.

4. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується: науково-теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, що відповідають мета, предмету та

завданням дослідження; поєднанням кількісного та якісного аналізу емпіричного матеріалу.

Достовірність результатів роботи підтверджується широким оприлюдненням й апробацією основних положень та результатів дослідження на науково-практичних заходах міжнародного та всеукраїнського рівнів, шляхом обговорення на засіданнях відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

5. Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та основних положень дисертації.

Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Гончарука Андрія Валерійовича «Психологічні детермінанти емоційного вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами» відмітимо, що вона є цілісним структурованим дослідженням, зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу, складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації викладено на 273 сторінках, із них основного тексту – 244 сторінки.

Слід відзначити вміння дисертанта узагальнювати й систематизувати теоретичний матеріал, що принагідно представлено у першому розділі дисертаційної роботи *«Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми емоційного вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами»*. В розділі теоретично проаналізовано проблему емоційного вигорання у психологічній теорії та практиці, виокремлено психофізіологічні і соціальні чинники емоційного вигорання у батьків, які виховують дітей дошкільного віку, визначено психолого-педагогічні основи виховання дошкільників з особливими освітніми потребами в умовах сім'ї.

У другому розділі дисертаційної роботи *«Емпіричне дослідження психологічних детермінант емоційного вигорання у батьків дітей з особливими*

освітніми потребами» обґрунтовано організаційно-психологічні умови експериментального дослідження, визначено особливості емоційного вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку, проаналізовано результати психологічного впливу зовнішніх детермінант емоційного вигорання як модулюючих змінних 1-го та 2-го порядків.

Упровадження визначених умов представлено у третьому розділі дисертації *«Формування психологічної стійкості батьків дітей з особливими освітніми потребами в умовах подолання емоційного вигорання»* визначено теоретико-методологічні засади формувального дослідження, розроблена та впроваджена комплексна методика подолання емоційного вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами засобами активного соціально-психологічного навчання а також перевірена ефективність впровадження результатів формувального експерименту на основі аналізу психологічних детермінант.

Представлений дисертантом аналіз результатів дослідження засвідчив ґрунтовність проведеної експериментальної роботи і підтвердив ефективність комплексна методика подолання емоційного вигорання батьків дітей з ООП засобами активного соціально-психологічного навчання.

Дисертація Гончарука Андрія Валерійовича засвідчує здійснену ґрунтовну пошукову й аналітичну роботу, опрацювання та узагальнення значного масиву інформації (205 використаних джерел, з них 41 іноземною мовою). Дисертаційне дослідження характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Оцінювання змісту дослідницької роботи уможливорює стверджувати, що поставлена в ній мета у процесі вирішення головних завдань досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертанта засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні результати дослідження викладено в наукових працях, зокрема: у 18 наукових публікаціях, з них: 5 статей у наукових фахових виданнях України – 4 одноосібних і 1 у співавторстві; 13 – у матеріалах наукових конференцій (тези у збірниках матеріалів конференцій).

7. Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Гончарука Андрія Валерійовича, водночас можна висловити такі зауваження та побажання, врахування яких могло б надати роботі більшої цілісності і завершеності:

1. У процесі представлення категорійного апарату дослідження дисертант описує психологічні детермінанти емоційного вигорання батьків. Водночас, у тексті дисертації часто зустрічається науковий термін «чинники емоційного вигорання». У зв'язку з цим варто більш обґрунтовано визначити взаємозалежність понять «детермінанти емоційного вигорання» та «чинники емоційного вигорання».

2. У підрозділі 2.2. описано загальну вибірку емпіричного дослідження. Вказано, що експериментом було охоплено батьків, чиї діти мають ООП, серед них: діти із порушеннями інтелектуального розвитку становили 58,5%, загальним недорозвитком мовлення – 23,1%, складні порушення розвитку – 18,5%. На нашу думку, це досить різні порушення розвитку. Чи не варто було представити експериментальні дані за кожною вибіркою окремо?

3. У третьому розділі надається опис програми активного соціально-психологічного навчання батьків. Зазначається, що в роботі активно використовувались такі техніки, як методи релаксації, інформаційної підтримки, дебрифінгу, формування емоційної компетентності, позитивного світосприймання, самоменеджменту, тощо. Потребує уточнення, як саме ці техніки застосовувались у контексті дистанційного навчання.

4. У тексті роботи трапляються окремі стилістичні невідповідності та незначні технічні помилки, які не знижують загальну якість оформлення.

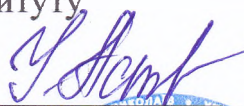
8. Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Висловлені побажання та зауваження не впливають на загальну позитивну

оцінку проведеного дослідження. З огляду на вищезазначене вважаємо, що дисертаційне дослідження Гончарука Андрія Валерійовича «Психологічні детермінанти емоційного вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами» за актуальністю, змістом, наукової новизною, практичним значенням та повнотою викладу даних відповідає спеціальності 053 Психологія та вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019) і Постановою КМ України від 12.01.2022 №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанов КМ України №341 від 21.03.2022 року; №502 від 19.05.2023; №507 від 03.05.2024), а її автор – Гончарук Андрій Валерійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії PhD галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки зі спеціальності 053 Психологія.

Опонент,

доктор психологічних наук,
доцент, в.о. професора кафедри психології
Навчально-наукового медичного інституту
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

Ірина АСТРЕМСЬКА

Підпис Ірини АСТРЕМСЬКОЇ засвідчую

Начальник відділу кадрів

Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

Світлана ШИЛОВА